

Beckett erdélyi évei

CSEKE PÉTER: *BECKETT ERDÉLYBE JÖN. PÁSKÁNDI GÉZA MÁSODIK ALKOTÓI KORSZAKA (1963–1973)*

Jó, vagy sem, akkor is szembe kell vele nézni — az idén kilencven éve született Páskándi Gézából legalább kétféle „van” még a felszínes olvasó szemével nézve is: az 1974-es áttelepedése előtti, és az azutáni. E kétféleség okait nyilván sokféle lehet keresni. Az „anyaországi” kulturális élet minden bizonnyal kevésbé volt annyira „könyvközpontú”, mint az erdélyi – hiszen nem „élvez” olyan prioritást, nem visel olyan súlyt az irodalom, mely a határon túli magyar közösségekben a majdhogynem egyedülálló nyelvközpontúságából fakad, így művelése már önmagában is túlmutat(ott) művészeti tett-voltán –, s ezért a könyves ember státusza is másként tétéleződött értelmiségi pozícióként a társadalom komplex vetületében. Mindezen túl az országhatáron természetellenesen megszakadó magyar–magyar kulturális transzfer talán még azt is lehetetlenné tette, hogy az irodalmár szakmán belül ugyanolyan respektusa legyen, mint odahaza volt – vagy legalábbis nem sokáig, még másképpen: nem megújulóan, itt született művei által nem feltétlen megerősítve. A magyarországi recepció egyértelműen veszteségként kezeli Páskándi repatriálás utáni teljesítményét – ami viszont szerencsére teljességgel érintetlenül hagyja azt a már-már kultikus tiszteletet, amely Erdélyben övezi (lásd jelen kötet záró, *Az élő klasszikus mibennünk* című fejezetét, vagy az évről évre megrendezett szatmári, szatmárhegyi Páskándi-napokat). Tulajdonképpen leginkább kezdeményezéseinek kiteljesítői, főként Bodor Ádám felől ismeri őt az erdélyi regionális kánon folyamataiban kevésbé járatos olvasó. Erdélyi olvasata azonban lényegesen más, hiszen annak középpontjában a kezdeményező, az ereje teljében lévő alkotó áll, akinek ottani életműve jóval túlmutat a kötetekben kézzelfogható írói hagyatékon.

Az a tízéves periódus, mellyel Cseke Péter foglalkozik új könyvében, tulajdonképpen Páskándi legjelentősebb művei születésének időszaka, másfelől az az időszak, melyben e láthatatlan életművének jelentős része is létrejön – jelentős része, de nem minden. Talán fordított arányosságnak lehetne mondani a viszonyt két erdélyi alkotói korszakának látható és láthatatlan elemei között: hiszen amikor 1957-ben letartóztatják, s megkezdí hatéves fogságát, már jóval nagyobb tekintélynek számít, mint amennyire egyetlen, ráadásul a nyomdából éppen letartóztatása napján kikerült, s azonnal be is vont verseskötete, a *Piros madár* indokolná. Cseke Péter könyvének felütésében is látható a törekvés annak a várákozásnak a kifejezésére, mely Páskándi hatéves fogságából való szabadulását övezte – azt a Páskándit várták vissza, aki már-már intézményesült igen fiatal emberként is, amire példaként csak annyit említenék most, hogy a nála idősebb Kányádi Sándornak ő a „felfedezője” abban az igen sűrű pár évben, melyet a kényszermunkát megelőzően az irodalmi életben tölt. A most tárgyalt tíz évben már egymás után sorjáznak a kötetei, s színpadi bemutatóiig is eljutunk – miközben viszont háttérbeli tevékenysége tényleg háttérre válik, nem melleleg többször egészen egyszerűen a gyanú elhárítására, eloszlátására irányul, hiszen politikai okokból történő bebörtönzése mindvégig árnyékot vetett rá, míg végül olyan lehetetlen helyzetbe került, hogy el kellett hagynia az országot.

E monográfiaként is olvasható tanulmánygyűjtemény főleg a láthatatlan életműre helyezi a hangsúlyt: több műnemre kiterjedő elemzések és interpretációk helyett inkább Páskándit mint „irodalmi jelenséget” igyekszik megérteni és megértetni olvasóival, szerteágazó tevékenységein keresztül az erdélyi értelmiséget, irodalmár közeget a hatvanas-hetvenes években foglalkoztató irodalmi diskurzusokat, vitákat, az irodalmi intézményrendszer történetét is érintve, rendkívül fontos filológiai alapjait gyűjtve egybe és osztályozva akármely, a regionális kánon mondott évtizedekre irányuló értelmezői munkának. Cseke Péternek persze kiindulópontja és állandó zsinórmértéke a Páskándi-kultusz, melynek létjogát azonban itt nem magyarázza, mert nem is magyarázhatja meg (nem itt kezdődik, és nem is itt ér véget) direkt módon — indirekte azonban nagyon is rámutat a korszakbéli erősödésére, hiszen az egész munka az abszurd körül forog, mely a hatvanas évtized egyik legizgalmasabb fejleménye az erdélyi kánonban műnemeken át is, s amely abszurdnak Páskándi a kezdeményezője.

Úgy fest, az újabb irodalomtörténeti gondolkodásunkban a dráma egyre jobban háttérbe szorul, mégsem feledkezhetünk meg róla, hogy a műnem paradigmaváltása nem a *Nyugat* nagy nemzedékeihez kötődik, mint a líra és az epika esetében, hanem éppen a hatvanas-hetvenes évek színpadi játéknyelvének Örkény és Páskándi által az abszurd felől végigvitt megújításához. Persze a prózában sem kevésbé jelentékeny az a vonulat, melynek az *Üvegek* című elbeszélés-gyűjtemény az egyik ösztönzője, ám az erdélyi régió abszurd hulláma a politikai változások miatt kénytelen elülni, s végül a századvégi és a kortárs kánonnak csak következményeiben lesz inkább része, mondjuk a már említett Bodor Ádám révén – de épp az ő példáján keresztül az is láttatható, hogy ennek a vonulatnak köze lehet a prózafordulat eseménytörténetéhez is, jóllehet másféle megfontolásokból. Cseke Péter annak a „lehetetlen” feladatnak nem vág neki, hogy az abszurd mibenlétét megválaszolja, ehelyett végigköveti azt az utat, melyet Páskándi jár be az új szemlélet- és beszédmód kezdeményezésekor, az abszurd irodalmának „meghonosításakor”: folyóiratbeli ankétok, esszék és válaszeszések összegyűjtése és elemzése inkább feladata a könyvnek, mint ezek „összevetése” a kész művekkel. Ugyanakkor Páskándi vagy éppen (a könyvet különben szerkesztő) Dávid Gyula, aki egyidőben raboskodott a címszereplővel, néhány emléke a fogság időszakáról teljes egészében elhelyezhető lenne Páskándi abszurd történeteiben is – így e gondolkodás- és szemléletmód, nemkülönben történetalakítási attitűd gyökerei nem is csak az irodalmi tradícióban kereshetők a kötet alapvetései szerint.

De ha már ankétok és szerkesztőségi levelesládák: e könyvből az is kitűnik, hogy Páskándi kiszabadulása és közlési jogának visszaszerzése/visszakapása (a könyv hol ezt, hol azt a kifejezést használja, de arról nincsen szó, hogy szerezte vissza, így inkább a visszakapás lehet a helyes) után szinte mindenhol ott van, ahol történik valami a régió irodalmi életében. Ez az irodalmi élet pedig sokkal színesebb és elevenebb, mint azt első pillanatra hinnénk. Az erdélyi regionális kánon történetének narratíváiban mindig is nagyobb helyet kaptak az irodalmi viták, mint a nemzeti kánonjainkéiban: a *Vallani és vállalni*, a *Csipkerózsika* vagy a *Sajátosság méltósága* és mind a többi is intenzíven behallatszik a szerzőmonográfiák *mindegyikének* fejtegetéseibe, nyilván elválaszthatatlanul az irodalmi nyilvánosság kisebb, de jóval koncentráltabb voltától. Páskándi ugyan az említett „nagy” vitáknak nem lehetett részese, de a maga korában nem hátrált meg. Nem tehetette: a viták nem álltak meg az irodalom kérdéseinél, esz-

tétika és etika egyaránt a politikába ütközik, így Páskándi e diskurzusokban, Cseke Péter meglátásai szerint, sokszor azért kényszerül védekezni, nehogy újra peremhelyzetbe szoruljon, hiszen megtanulta már, milyen a közlési lehetőséget, sőt, a személyi szabadságot is elveszíteni.

Szerencsére mindegyik nem került újra sor, sőt, Páskándi, ahogy a könyv egy másik fejezetének címe fogalmaz, *hatalom nélküli hatalom birtokába* jutott, amikor a frissen létrejött/önállósult Kriterion kolozsvári szerkesztőségében Dávid Gyula mellett kezdett dolgozni. Az irodalmi intézményrendszer kutatásához nélkülözhetetlen anyagra bukkant Cseke Péter a kolozsvári Szabédi-házban, melyből rekonstruálta a szerkesztő Páskándi tevékenységét. Nos, kultusz ide vagy oda, a szerzők meg tudtak haragudni jobbító szándékú javaslatokért is, nemhogy még, amikor egy-egy kézirat megjelentetése ellen érvelt. Ezek a filológiai adalékok afféle kincset érő apróságoknak tűnnek, melyekből komoly szintézis építhető.

Fentebb írtam a kötet műfajáról, miszerint monográfiaként olvasható tanulmánygyűjtemény, mely a nagyformátumú tudós szerző kézjegyet is hordozza – egyes szöveghelyei félig-meddig önvallomások is, de mindannyiszor Páskándi erőterében: találkozások, azok elmaradása, utazások, vallomások, vagy magának a könyvnek a születése is fel-felemlítődik a lapokon. A világvárvány lezárásainak idején elkezdett kutatómunka ugyan könyvszerű, de önállóságukat mégis őrzik a fejezet-tanulmányok: egyes megjegyzések többször ismétlődnek, de más-más súllyal. Fontos szerepet kap a szatmáriság, s a szatmári szerzők közül különösen a Dsida-kultusz élesztgetése, vagy a korábban Páskándit tanító Gellért Sándorral való későbbi kapcsolat [Gellért Sándor nem örült annak, ahogy a nem legjobb diákjai közé számító Páskándi szerkesztőként „nyúlt” kéziratához]. Természetesen az új írói koncepcióhoz elvezető út több fejezetben is előkerül, s egyre inkább a drámára koncentrál – a tervektől a *Korunkban* megtörtént első publikációig, melyek végigvitelében kiemelkedő szerepet tulajdonít a könyv Kántor Lajosnak, onnan a színpadra kerülésükig, majd a szerző áttelepedése után az elhallgatásig, melyet csak a diákszínjátszóköri törtek meg. Külön fejezetet szentel a könyv Páskándi esszéinek s azoknak az esszészzerű levélváltásoknak, vitáknak, melyekben saját olvasatát adja az abszurdoidnak, az abszurd nyelvi vetületének, a „másként írás”-nak.

Természetesen egy ilyen munka másképpen kell véget érjen, mint egy teljes életutat-életművet végkövető szintézis. A kor keserű és kegyetlen abszurd fintora, hogy a könyvben megjelölt időszak „előtt” és annak „utána” Páskándi a hiányával lehetett csak jelen Erdélyben: jóformán nem is lehetett róla beszélni, írni semmiképp. Azt a nagyformátumú, integráló-szintetizáló alakot, akinek a szerepe betöltetlen maradt, másik világ várta Magyarországon. Itteni tevékenysége elemzéséhez is rendkívül fontos kiindulási pontot adhat Cseke Péter könyve, hiszen jellemzően fájó hiánya a magyarországi áttekintéseknek, hogy gyakran kimarad az „otthoni” „előzmény” akármely, a kisebbségi irodalomban indult szerző esetében. Cseke Péter könyve rendkívül alapos filológiai kutatómunkára épül, részletgazdag háttérét adja meg a Páskándi nevű „erdélyi irodalmi jelenségnek”, mely közelebb viszi az olvasót egy a mai Magyarországról egyre kevésbé belátható eredetű, bár félig-meddig még mindig kortársi „kultuszhoz”. [Polis]

ANTAL BALÁZS